

Magdalena Niedziela

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

E-MAIL: 124879@student.uksw.edu.pl

ORCID: 0009-0004-7622-7997

Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju w działalności drużyny harcerskiej. Studium przypadku

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest ukazanie sposobów realizacji edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w działalności jednej drużyny harcerskiej oraz analiza znaczenia podejmowanych działań dla rozwoju wiedzy, postaw i codziennych praktyk uczestników. Artykuł ma charakter jakościowy i został oparty na metodzie studium przypadku. Przedmiotem analizy uczyniono jedną grupę harcerską funkcjonującą w określonym środowisku wychowawczym. Materiał empiryczny zgromadzono z wykorzystaniem wywiadów z uczestnikami, obserwacji działalności drużyny oraz analizy działań podejmowanych w ramach zbiorów poświęconych problematyce zrównoważonego rozwoju. Wyniki wskazują, że harcerstwo może stanowić ważną przestrzeń edukacji nieformalnej, w której dzieci i młodzież nie tylko poznają wybrane zagadnienia związane z ochroną środowiska i problemami społecznymi, lecz także uczą się odpowiedzialności, współpracy i dostrzegania związku między problemami globalnymi a codziennym życiem. Studium przypadku pokazuje również, że odpowiednio dobrane metody pracy harcerskiej sprzyjają rozwijaniu świadomości i zaangażowania uczestników.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja, harcerstwo, zrównoważony rozwój, antropocen

Wprowadzenie

Obecnie świat zmaga się z postępującą degradacją środowiska naturalnego oraz szeregiem problemów pozaklimatycznych, wśród których najczęściej pojawiającymi się są głód oraz nierówności społeczne. W odpowiedzi na te wyzwania Zgromadzenie Ogólne ONZ opracowało Agendę 2030 – ambitny, uniwersalny i horyzontalny plan działania na rzecz planety i jej mieszkańców (United Nations General Assembly, 2015). Dokument definiuje 17 celów zrównoważonego

rozwoju oraz 169 powiązanych z nimi zadań, które w sposób zintegrowany ujmują wymiar gospodarczy, społeczny i środowiskowy przyszłości planety. Zadaniem obecnego i przyszłych pokoleń jest dbanie o wspólne dobro. Istotna jest edukacja najmłodszych o ekologii oraz innych problemach globalnych. Jedną z organizacji pozarządowych, która podejmuje się i regularnie prowadzi działania na rzecz zrównoważonego rozwoju, jest Związek Harcerstwa Polskiego. Celem badań było poznanie i opisanie sposobów realizacji edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w działalności jednej drużyny harcerskiej oraz zrekonstruowanie znaczeń, jakie uczestnicy przypisują podejmowanym działaniom.

Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju jako obszar oddziaływań wychowawczych

Współcześnie zaobserwować można szybki rozwój technologii oraz przemiany społeczne i przyrodnicze, których twórcą jest człowiek. W związku z tym Paul Crutzen i Eugene Stoermer zaproponowali nową epokę geologiczną, której nadali nazwę „antropocen” (2000). Era antropocenu charakteryzuje się niszczącym wpływem człowieka na ekosystem i geologiczny system naszej planety. Ludzkość przyczyniła się do pojawienia się zmian w atmosferze, geologii, hydrologii, biosferze i innych systemach ziemskich. Zdaniem Ewy Bińczyk przyszłość warunków pozwalających na dalsze funkcjonowanie obecnych form organizacji społecznej i gospodarczej zależy od dzisiejszych decyzji człowieka (2018). Kluczowe znaczenie ma przetrwanie ekosystemów umożliwiających rolnictwo, a za tym idzie stabilność gospodarki w dotychczasowej formie. Chodzi o to, aby zjawiska takie jak podnoszenie się poziomu mórz, susze, powodzie oraz anomalie pogodowe nie stały się przyczyną konfliktów, które mogłyby zniszczyć istniejące struktury polityczne i prawne (Bińczyk, 2018, s. 279).

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju jest pojęciem znacznie szerszym niż nauka o ekologii. Obejmuje ona także takie obszary jak prawa człowieka, gospodarka, zdrowie czy kultura. Jest to podejście, które daje ludziom w każdym wieku szansę na zdobycie wiedzy o stylu życia wspierającym trwały rozwój i refleksję na temat tego, co wymaga zmian w całym systemie nauczania. Kluczowe jest wspieranie takich postaw już we wczesnej edukacji, co pozwoli uniknąć poważnych problemów w przyszłości. Istotnym zadaniem staje się więc edukacja najmłodszych na temat aktualnych i przewidywanych skutków kryzysu klimatycznego.

Harcerstwo jako przestrzeń edukacji nieformalnej

Związek Harcerstwa Polskiego jest największą w Polsce organizacją wychowawczą dzieci i młodzieży. W 2023 roku należało do niego ponad 140 tysięcy osób. Od ponad stu lat głównym celem działania ZHP jest wspieranie wychowania harcerzy – tworzenie warunków do ich wszechstronnego rozwoju. Wychowywanie w organizacji odbywa się w kilku grupach, które są nazwane w ZHP metodykami i jest przystosowane do rozwoju jednostki. Harcerski System Wychowania obejmuje wiele elementów. Instruktorzy harcerscy stają się pedagogami w praktyce dzięki swoim sformalizowanym rolom wychowawczym, nawet jeśli na co dzień nie zajmują się edukacją profesjonalnie jako nauczyciele (Śliwerski, 2018, s. 20). Działalność wychowawcza prowadzona w drużynach i gromadach musi być zgodna z metodą harcerską oraz metodyką danej grupy wiekowej. Metoda harcerska to zbiór elementów i cech, które pomagają wychowywać instruktorom dzieci i młodzież. Istotną rolę dla skuteczności pracy Harcerskim Systemem Wychowawczym odgrywa także osobisty przykład kadry. Odzwierciedla się on w życiu zgodnym z harcerskimi zasadami (www1).

Fundamentem harcerskiego wychowania jest postępowanie zgodnie z Prawem i Przysięgą, w których od początku kładzie się nacisk na relację z naturą. Szósty punkt Prawa Harcerskiego, podkreślający miłość do przyrody i chęć jej poznania, to kluczowa zasada, którą instruktorzy od lat rozwijają w swoich działaniach. Świadczy ona o tym, jak ważna w harcerstwie jest stała obecność środowiska naturalnego. Człowiek stanowi nieodłączny element ekosystemu, zatem jego aktywność ma ogromne znaczenie dla funkcjonowania świata (Szlesińska, 2010, s. 234). Ważnym dokumentem, który powstał w trakcie XLII Zjazdu ZHP z dnia 22 maja 2022 roku, jest Uchwała nr 13, która dotyczy wdrażania celów zrównoważonego rozwoju w działaniach ZHP.

Działania wychowawcze w ZHP wspomagają również instrumenty metodyczne, dopasowane do wieku dzieci i młodzieży. Wyróżnia się trzy instrumenty indywidualne – sprawności, próby na stopnie i wyzwania oraz jeden zespołowy, realizowany w małych grupach – trop. Sprawności mają na celu rozwijanie umiejętności, wiedzy i kształtowanie wyrobienia harcerskiego. Przykłady sprawności przyrodniczych, które najczęściej zdobywają harcerze, to: Przyrodnik, Pszczelarz, Znawca Grzybów czy Przyjaciel Zwierząt. Wyzwanie to narzędzie związane z rozwojem duchowym i emocjonalnym. Podejmowane przez harcerza wyzwania są każdorazowo tworzone indywidualnie, a ich tematyka i trudność są dostosowane do potrzeb wychowawczych danej osoby. Trop jest instrumentem stymulującym przede wszystkim rozwój kompetencji interpersonalnych i umiejętności pracy w grupie oraz umiejętność budowy wspólnoty celu. W drużynie harcerskiej realizuje go zastęp, który sam obiera jego ścieżkę. Instrumentem, na który składają się

wszystkie pozostałe instrumenty metodyczne, są próby na stopnie harcerskie, których zadaniem jest stymulowanie wszechstronnego i równomiernego rozwoju kandydata we wszystkich sferach. Fundamentem harcerskiego wychowania jest Prawo Harcerskie, które zakłada szacunek do drugiego człowieka oraz współpracę w duchu solidarności, tolerancji i braterstwa (Grzybowski i Marszałek, 2023, s. 204).

Dodatkową odznaką, którą mogą realizować harcerze, powstałą we współpracy Organizacji Narodów Zjednoczonych i organizacjami harcerskimi WOSM (World Organization of the Scout Movement) i WAGGGS (World Association of Girl Guides and Girl Scouts), jest odznaka YUNGA (www 2). Każda dotyczy innego obszaru klimatu. Przetłumaczone na język polski w ZHP zostały: żywienie, plastik, bioróżnorodność, klimat i energia.

Metodologia badań

Badania zostały osadzone w paradygmacie interpretatywnym, charakterystycznym dla badań jakościowych. Przyjęta perspektywa zakłada, że rzeczywistość społeczna jest konstruowana przez uczestników w toku codziennych doświadczeń i interakcji.

Celem badań było poznanie i opisanie sposobów realizacji edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w działalności jednej drużyny harcerskiej oraz zrekonstruowanie znaczeń, jakie uczestnicy przypisują podejmowanym działaniom.

Przedmiotem badań uczyniono zatem działalność wybranej drużyny harcerskiej w zakresie edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem działań podejmowanych podczas zbiórek oraz wypowiedzi uczestników na temat tych doświadczeń. Główny problem badawczy sformułowano następująco: W jaki sposób edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju jest realizowana w działalności jednej drużyny harcerskiej?

Problemy szczegółowe natomiast to pytania:

1. Jakie treści związane ze zrównoważonym rozwojem pojawiają się w działaniach badanej drużyny?
2. Jakie metody i formy pracy wykorzystywane są podczas zbiórek poświęconych tej tematyce?
3. Jak uczestnicy rozumieją zagadnienia związane ze zrównoważonym rozwojem?
4. Jakie znaczenie uczestnicy przypisują udziałowi w zbiórkach i rozmowach dotyczących problemów globalnych?
5. Jakie działania codzienne uczestnicy wiążą z realizacją idei zrównoważonego rozwoju?

W badaniach zastosowano metodę studium przypadku. Wybór tej metody był uzasadniony potrzebą pogłębionej analizy konkretnej grupy funkcjonującej w naturalnym środowisku wychowawczym. Studium przypadku umożliwia uchwycenie złożoności badanego zjawiska, uwzględnienie jego kontekstu społecznego i wychowawczego oraz odtworzenie znaczeń nadawanych doświadczeniom przez uczestników.

Materiał empiryczny zgromadzono z wykorzystaniem kilku technik badawczych: obserwacji działalności drużyny, analizy przebiegu zbiórek i aktywności harcerskich oraz wywiadów przeprowadzonych z uczestnikami. Zastosowanie różnych sposobów gromadzenia danych pozwoliło na uzyskanie bardziej pogłębionego obrazu badanego przypadku.

Narzędziem badawczym był częściowo ustrukturalizowany kwestionariusz wywiadu. Zawierał on pytania otwarte odnoszące się do sposobów rozumienia zrównoważonego rozwoju, doświadczeń uczestników związanych z udziałem w zbiórkach oraz codziennych działań podejmowanych przez harcerzy. Konstrukcja pytań umożliwiała swobodne wypowiedzi badanych i rozwijanie przez nich wybranych wątków. Wywiady miały charakter indywidualny i były prowadzone w warunkach pozwalających na swobodne formułowanie odpowiedzi przez uczestników. Pytania dotyczyły między innymi: rozumienia pojęcia zrównoważonego rozwoju, działań realizowanych podczas zbiórek, znaczenia uczestnictwa w zajęciach, przykładów codziennych praktyk związanych z ochroną środowiska i odpowiedzialnością społeczną.

Badania przeprowadzono w 64. Radomskiej Drużynie Harcerskiej „Tajemnica” im. Batalionu Zośka. Uczestnikami badania byli harcerze w wieku 10–13 lat. Grupę badawczą stanowiło 14 uczestników.

Dobór próby miał charakter celowy. Wybrano drużynę, która regularnie realizowała działania związane z edukacją na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz podejmowała tematykę Celów Zrównoważonego Rozwoju podczas zbiórek i aktywności harcerskich. Drużyna funkcjonuje w środowisku miejskim i regularnie organizuje zbiórki, wyjazdy oraz działania społeczne. Istotne znaczenie dla przebiegu badań miał fakt, że uczestnicy byli przyzwyczajeni do pracy metodą harcerską, opartą na aktywności, współpracy i wykonywaniu zadań praktycznych.

Badania zostały przeprowadzone w kilku etapach. W pierwszym etapie dokonano wyboru przypadku oraz określono zakres obserwowanych działań. Następnie przeprowadzono obserwację zbiórek i analizę aktywności realizowanych przez drużynę. Kolejny etap obejmował przeprowadzenie wywiadów z uczestnikami. Ostatnim etapem była analiza i interpretacja zgromadzonego materiału empirycznego.

W badaniu uwzględniono również kwestie etyczne. Uczestnicy oraz ich opiekunowie zostali poinformowani o celu badań i dobrowolnym charakterze udziału. Zadbano także o anonimowość badanych oraz poufność uzyskanych danych.

Należy zaznaczyć, że badanie dotyczy jednej drużyny harcerskiej, a zatem tego wyniki nie mają charakteru reprezentatywnego. Celem opracowania nie jest formułowanie uogólnień odnoszących się do całego środowiska harcerskiego, lecz pogłębiony opis i interpretacja konkretnego przypadku. Ograniczenie stanowi również lokalny i kontekstowy charakter zebranych danych, który jednak pozostaje zgodny z logiką studium przypadku.

Wyniki badań

► Rozumienie pojęcia zrównoważonego rozwoju przez uczestników

Analiza wypowiedzi badanych pokazuje, że uczestnicy rozumieli zrównoważony rozwój przede wszystkim jako dbanie o przyrodę. Najczęściej pojawiające się odpowiedzi odnosiły się do dbania o środowisko, ochrony przyrody oraz pomocy innym. W wypowiedziach uczestników widoczna była tendencja do łączenia tego pojęcia z codziennymi zachowaniami. Badani wskazywali między innymi na takie działania, jak sprzątanie lasów i używanie toreb materiałowych na zakupach. Część respondentów ujmowała zrównoważony rozwój szerzej, nawiązując również do relacji społecznych i troski o drugiego człowieka. Odpowiedziami, które się pojawiały często, były: „Nie dyskryminować, szanować innych ludzi”, „Nie wrzucać śmieci do wody, nie deptać roślinek”, „Nie marnować jedzenia, dawać suchą żywność, jak są zbiórki dla potrzebujących, dbać o środowisko, sprzątać las”.

► Treści i formy realizacji edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w badanej drużynie

W analizowanej drużynie treści związane ze zrównoważonym rozwojem były realizowane poprzez zbiórki oraz instrumenty metodyczne. Szczególne znaczenie miały metody aktywizujące, które angażowały uczestników i pozwalały im odnosić omawiane zagadnienia do własnych doświadczeń. Do najważniejszych należały: gra, praca w grupach, rozmowa, zadania praktyczne, dyskusja. Tego rodzaju aktywności sprzyjały zrozumieniu problemów współczesnego świata oraz budowaniu przekonania, że nawet dzieci i młodzież mogą wpływać na swoje otoczenie. Zbiórka została przeprowadzona w formie gry, podczas której harcerze mieli różne zadania, zarówno grupowe, jak i indywidualne, aby zapoznać się z celami zrównoważonego rozwoju (Niedziela, 2024, s. 204).

W badanym przypadku istotne było również to, że treści nie były przekazywane w sposób wyłącznie podający. Uczestnicy mieli możliwość zadawania pytań, wyrażania opinii, odnoszenia omawianych problemów do własnego życia oraz wspólnego poszukiwania rozwiązań.

▸ **Deklarowane działania codzienne uczestników**

Jednym z istotnych obszarów analizy były deklaracje uczestników dotyczące działań podejmowanych na co dzień. Badani wskazywali, że realizacja idei zrównoważonego rozwoju może wiązać się z prostymi, lecz ważnymi praktykami, takimi jak: chodzenie na zakupy z własnymi torbami materiałowymi, zakręcanie wody podczas mycia zębów oraz segregowanie śmieci. Wśród najczęściej wymienianych działań pojawiały się: segregacja śmieci oraz używanie butelek wielorazowego użytku. Wypowiedzi te świadczą o tym, że uczestnicy potrafią przełożyć wiedzę i refleksję wyniesioną ze zbiórek na konkretne zachowania związane z codziennym funkcjonowaniem.

Dyskusja wyników

Wypowiedzi uczestników pokazują, że nie ograniczali oni rozumienia badanego pojęcia wyłącznie do ekologii, lecz dostrzegali również jego wymiar społeczny i praktyczny.

▸ **Znaczenia nadawane przez uczestników podejmowanym działaniom**

Analiza wywiadów wskazuje, że uczestnicy przypisywali omawianym zajęciom znaczenie nie tylko poznawcze, ale również wychowawcze i praktyczne. Badani podkreślali, że dzięki udziałowi w zbiórkach dowiedzieli się, jak mogą od najmłodszych lat dbać o planetę, a także zaczęli zwracać większą uwagę na środowisko. W wypowiedziach uczestników pojawiało się przekonanie, że poruszane zagadnienia dotyczą ich codzienności. Widoczne było to zwłaszcza w odniesieniach do takich zachowań, jak: segregacja odpadów, oszczędzanie wody, niemarnowanie jedzenia, szacunek wobec innych ludzi, pomaganie potrzebującym.

Można zauważyć, że uczestnicy nie traktowali omawianych tematów jako odległe i abstrakcyjne, lecz jako powiązane z ich codziennym życiem i własnymi wyborami.

▸ **Znaczenie metody harcerskiej w analizowanym przypadku**

Przypadek badanej drużyny pokazuje, że szczególne znaczenie dla realizacji edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju ma sposób pracy właściwy harcerstwu.

Uczenie przez działanie, aktywność uczestników, współpraca w małych grupach i odniesienie do codziennych doświadczeń sprzyjają lepszemu zrozumieniu omawianych treści.

W analizowanej grupie metoda harcerska tworzyła warunki do rozmowy, refleksji i współdziałania. Dzięki temu uczestnicy mogli nie tylko usłyszeć o problemach współczesnego świata, ale także zastanowić się nad własną odpowiedzialnością i możliwościami działania.

Podsumowanie

Przeprowadzone studium przypadku ukazuje, że działalność jednej drużyny harcerskiej może stanowić wartościowy przykład realizacji edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w praktyce wychowawczej. Analiza działań podejmowanych w grupie oraz wypowiedzi uczestników wskazuje, że harcerstwo sprzyja nie tylko przekazywaniu wiedzy o problemach współczesnego świata, ale również kształtowaniu postaw odpowiedzialności, wrażliwości społecznej i gotowości do działania.

W badanym przypadku szczególne znaczenie miały aktywne metody pracy, możliwość wspólnego przeżywania i omawiania problemów oraz odnoszenie treści do codziennych praktyk uczestników. Dzięki temu młodzi ludzie mogli dostrzec, że ich wybory i zachowania mają znaczenie, a realizacja idei zrównoważonego rozwoju rozpoczyna się od prostych działań podejmowanych w najbliższym otoczeniu.

Analiza zgromadzonych danych pozwala zauważyć, że uczestnicy badanej drużyny najczęściej wiązali zrównoważony rozwój z troską o środowisko, ale część z nich dostrzegała również jego wymiar społeczny. Jest to istotne, ponieważ pokazuje możliwość stopniowego poszerzania rozumienia tego pojęcia poprzez odpowiednio zaplanowane działania wychowawcze.

Wyniki badania potwierdzają także, że młodszy uczestnicy są zdolni do podejmowania tematów związanych z problemami globalnymi, o ile treści te zostaną przedstawione w sposób konkretny, zrozumiały i bliski ich doświadczeniu. Szczególną rolę odgrywają tu przykłady odnoszące się do życia codziennego oraz metody pracy angażujące emocjonalnie i poznawczo.

Choć badanie dotyczy jednej drużyny i nie daje podstaw do szerokich uogólnień, dostarcza cennych wniosków dotyczących potencjału harcerstwa jako środowiska edukacji nieformalnej. Pokazuje również, że problematyka zrównoważonego rozwoju może i powinna być podejmowana w pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą.

Na podstawie przeprowadzonego studium przypadku można sformułować następujące wnioski praktyczne:

- Jedna drużyna harcerska może stanowić ważną przestrzeń realizacji edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju.
- Uczestnicy wiążą zrównoważony rozwój przede wszystkim z codziennymi działaniami odnoszącymi się do środowiska i relacji społecznych.
- Metody aktywizujące, charakterystyczne dla pracy harcerskiej, sprzyjają lepszemu rozumieniu podejmowanych treści.
- Udział w zbiorcach poświęconych problemom współczesnego świata może rozwijać u dzieci i młodzieży poczucie odpowiedzialności i sprawczości.
- Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju w harcerstwie powinna być prowadzona regularnie i dostosowana do wieku oraz doświadczeń uczestników.

BIBLIOGRAFIA

- Bińczyk, E. (2018). *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*. Warszawa: PWN.
- Crutzen, P.J. i Stoermer, E.F. (2000). The "Anthropocene". *IGBP Global Change Newsletter*, 41, 17–18.
- Grzybowski, P.P. i Marszałek, K. (2023). Skauting i harcerstwo a idea międzykulturowości i edukacji w warunkach zróżnicowania kulturowego. *Edukacja Międzykulturowa*, 3(22), 195–207.
- Niedziela, M. (2024). Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju w działalności drużyn harcerskich. W: J. Buzek, H. Kretek i M. Staniszewski (red.), *Zrównoważony Rozwój i Europejski Zielony Ład Dyktatami Doskonalenia Warsztatu Naukowca*, (s. 203–215). Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Szlesińska, D. (2010). Edukacja ekologiczna w działalności drużyn harcerskich, *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 8(2), s. 227–244.
- Śliwerski, B. (2018). Wyjątkowość fenomenu harcerskiego wychowania. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 21, 13–30.
- United Nations General Assembly (2015). Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution Adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1. New York: United Nations.
- www 1 – Związek Harcerstwa Polskiego (b.d.). *Harcerski System Wychowawczy*. <https://zhp.pl/harcerski-system-wychowawczy> (dostęp 23.04.2026).
- www 2 – <https://yunga.zhp.pl> (dostęp 23.04.2026).

SUMMARY**Education for Sustainable Development in Scout Activities: A Case Study**

The aim of this article is to demonstrate the implementation of sustainable development education in the activities of one Scout troop and to analyze the significance of these activities for developing participants' knowledge, attitudes, and daily practices. The article is qualitative in nature and is based on a case study approach. The analysis focused on one Scout troop operating in a specific educational environment. Empirical material was collected through interviews with participants, observations of troop activities, and analysis of activities undertaken as part of fundraising events dedicated to sustainable development. The results indicate that Scouting can be an important space for non-formal education, where children and young people not only learn about selected issues related to environmental protection and social problems, but also learn about responsibility, cooperation, and the connection between global issues and everyday life. The case study also demonstrates that carefully selected Scouting methods foster awareness and engagement among participants.

KEYWORDS: education, scouting, sustainable development, Anthropocene